

ES-SEYYİD EL-HAC MEHMED ŞÜKRÜ'NÜN ŞERH-İ MÜNTEHABÂT-I MESNEVÎ'SİNDE DİNİ UNSURLAR

RELIGIOUS ELEMENTS IN THE ŞERH-I MÜNTEHABÂT-I MESNEVÎ OF ES-SEYYİD EL-HAC MEHMED ŞUKRU

Mehmet ÜNAL*
Osman Rahmi COŞKUN**

Öz

Mevlânâ tarafından 13. yüzyılın ikinci yarısında yazılan Mesnevî, klâsik İslâm eserlerinin en önemlilerinden biridir. Mesnevî, asırlar boyunca büyük rağbet görmüş ve birçok kişiyi etkilemiştir. Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Türk-İslâm âleminde en çok şerh yapılan eserlerden birisidir. Şerhlerdeki genel gaye Mesnevî'yi anlama ve anlatmak daha geniş çevrelere ulaşmasını sağlamaktır. Bu eserlerden biri çalışmanın da konusu olan Mehmed Şükrü'nün Müntehabât-ı Mesnevî adlı eseridir. Şarih, mesnevinin birinci cildinden seçilen 231 beyitin şerhini yapmıştır.

Çalışmada Seyyid Mehmed Şükrü'nün hayatı ve Müntehabât-ı Mesnevî adlı eseri tanıtılıp eserdeki dini unsurların incelenmesi yapılmıştır. Mesnevî'de dinî, tasavvufî ve ahlâkî konular işlenmiş, eğitici bir yol takip edilmiştir. Mevlânâ'nın fikirleri incelendiğinde onun şeriatsız bir tasavvuf anlayışının olmayacağına, mana ve suretin ayrılmaz bir bütün olduğuna, biri olmadan diğersinin anlamını yitireceğine ilişkin fikirleri ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Seyyid Mehmed Şükrü, Müntehabât-ı Mesnevî, Dini Unsurlar.

Abstract

Masnavi-i Ma'navi, a masterpiece of Mevlana Calaluddin Rumi from the 13th. century, is one of the greatest works of Islamic spiritual belles lettres. This work has influenced millions of people since the time it was scripted and many exegetical studies have been made. One of the paraphrastic studies on the work is Müntehabât-ı Mesnevî. The commentator tries to paraphrase 231 couplets from the Masnavi's first volume.

In this study, the life of Seyyid Mehmed Şükrü and his book Müntehabât-ı Mesnevî were published and the religious elements were examined. In Mesnevî, religious, sufistic and moral issues were handled and an informative and educative path was followed.

When Mevlânâ's ideas are examined in the true sense, his ideas will be revealed that he will not have a Sufi understanding without Shariah, that the meaning and the image are inseparable, that one will lose meaning without the other.

Keywords: Mevlana, Seyyid Mehmed Şükrü, Müntehabât-ı Mesnevî, Religious Elements.

Giriş

Türk edebiyatının şaheserleri arasında belki de ilk sırayı almaya layık olan tasavvuf edebiyatının en kıymetli eserlerinden Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevî'si hem Türk coğrafyasında hem de bütün dünyada yüzyıllar boyu etkisini sürdürmüştür. Mesnevî bugün olduğu gibi geçmişte de geniş bir kitle tarafından yaygın olarak okunmuş ve okutulmuştur. Daha iyi anlaşılabilmesi için hemen her devirde geniş şerhler yapılmıştır.

Şerhlerdeki genel gaye Mesnevî'yi anlama ve anlatmak daha geniş çevrelere ulaşmasını sağlamaktır. Bu sebeple birçok tercüme ve şerhler yapılmıştır. Türk Edebiyatında İsmail Ankaravî, Mehmed İlmi Dede, İsmail Hakkı Bursevî, Şeyh Galib, Tahirü'l-Mevlevî, Ahmet Avni Konuk ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi şârihler eserin tamamını ya da bir kısmını tercüme ve şerh ederek eserdeki anlaşılması güç noktalara açıklık getirmişlerdir. Bu çalışmalardan biri de Es-Seyyid el-Hâc Mehmed Şükrü İbn es-Seyyid Ahmed Ata'nın *Müntehabât-ı Mesnevî* adlı eseridir.

Son yıllarda özellikle Mevlana ve Yunus Emre gibi şairlerimizin hümanist yönü ön plana çıkarılarak bu yazarların şahsında mübahiliği güçlendirme gayretleri vardır. Bu çalışmalar hiç de azımsanmayacak boyuttadır. İbadetsiz, şeriatın gereklerinden uzak sadece kalp temizliğini yeterli gören manayı esas alıp sureti geri plana iten anlayış incelenen metin bağlamında sorgulanacaktır.

1. Es-Seyyid El-Hac Mehmed Şükrü'nün Hayatı

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fak. Türk-İslâm Edebiyatı, el-mek: mehmet.unal@usak.edu.tr

** Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi, el-mek: edebiyolog.orc@gmail.com

Hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Mehmed Şükrü'nün tam adı Dâire-i Meşihat-ı İslamiyye Sicil kayıtlarında kendi ifadesine göre, Es-Seyyid el-Hac Mehmed Şükrî İbn es-Seyyid Ahmed Ata'dır (Dâmâd-ı Gelenbevi). Kayınpederi meşhur Osmanlı Matematikçisi İsmail b. Mustafa Gelenbevi (1730-1790)'dir (Günay, 2012, 5). Sadık Albayrak'ın *Son Devir Osmanlı Ulemâsı* isimli eserinde yazar hakkında "Mehmet Şükrü Efendi (İstanbul)" şeklinde söz edilmektedir (Albayrak, C.4/5, 1981, 114).

Şeyhülislâm Mekkîzâde'nin arzuhalçisi es-Seyyid Ahmet Ata'ullah Efendi'nin oğlu olarak Hicri 1257 (M.1841) Recep ayının 12. Cuma gecesi sabaha karşı İstanbul'da dünyaya gelmiştir.¹ Osmanlı Devleti'nde seri davalara bakan askeri hâkimlik yapan Kazasker olarak görev yapmıştır (Eren, 2015: 141). Mehmet Şükrü Efendi, devlet kademelerinin çeşitli bölümlerinde uzun yıllar boyunca görevler almıştır. 1308'de İstanbul Kadılığı, 1311'de Anadolu Kazaskerliği yaparak yine bu yıllarda kendisine Mecidi nişanı verilmiştir. 1312 yılında kazaskerlikten ayrılmıştır. Kaynaklara göre 1314 (1914) tarihlerine kadar yaşamış olduğu ifade edilmektedir (İşbilir, 2018, 79-80).

2. Es-Seyyid El-Hac Mehmed Şükrü'nün Müntehabât-ı Mesnevî'si

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Osm_K.06095, OE_TK_02066 ve OE_TK_02444 demirbaş numaralarıyla Mehmed Şükrü b. Ahmed Atâ adına kayıtlı olan *Müntehabât-ı Mesnevî*, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden seçilmiş 231 beytin şerhidir. Mehmed Şükrü, eserin mukaddimesinde *Mesnevî*'den seçtiği 270 beyti şerh ettiğini ifade etmiştir. Fakat Bel_Osm_K.06095 demirbaş numarasıyla verilen ve 1328/ 1910 yılında Şems Matbaası tarafından basılan *Müntehabât-ı Mesnevî*'de 231 beytin şerhi mevcuttur.

Mehmed Şükrü, eserin mukaddimesine hamdele ve salvele ile başlar. Mevlana'nın tüm dünyada meşhur, en önemli eseri olan *Mesnevî*'yi ve yazarını metheder. Türkçe, Arapça ve Farsça çok fazla şerhinin yapıldığını belirtir. Devamında Sadrettin Konevi, İsmail Ankaravî, İsmail Hakkı Bursevî, İbrahim Gülşenî, Sarı Abdullah Efendi, Sûdî, Şem'î, Abdülmecîd Sivâsî, Muhammed Murâd Nakşibendî, Ferruh Efendi, Beşiktaş Şeyhi Yusuf Efendi, Hasan Zarîfî, Hüseyin Harezmi, Hüseyin Elkâşifî, Şâhidî, Süleyman Nahîfî, Mirza Rızâ, Şeyh Yusuf, Kemaleddin Firuzabadi, Mahmud Belhi, Cevrî, Sinan Paşa, Âbidin Paşa gibi *Mesnevî* şarihlerinin adlarını sıralar. Şam ulemasından Şeyh Yusuf'un Arapça olarak kaleme aldığı altı ciltlik şerhi metheder. Mukaddimede ayrıca Cevrî'nin manzum müntehap şerhinin olduğunu, bir de mensur müntehap şerhin olması gerektiğini düşündüğü için "*Müntehabât-ı Mesnevî*" adını koyduğu eseri yazmaya karar verdiğini belirtir (s. 3-5).

Şarih, mukaddimeden sonra "*Ez-mesnevî-yi Şerîf*" başlığını atar. *Mesnevî*'nin Farsça beytini verip "*mazmun-ı beyt, medlul-i beyt, mana-yı beyt, meal-i beyt, müfad-ı beyt ve mefhum-ı beyt*" gibi ifadelerle beytin tercümesini yapar. Sonra "yani" ifadesiyle şerhe başlar. *Mesnevî*'den seçtiği beyitlerin hemen hepsini tek tek şerh eden yazar, sadece 150-151. ve 153-154. beyitleri ikişer ikişer açıklamıştır. Şerh sırasında ayet, hadis ve Arapça-Farsça ibarelerden de faydalanmıştır. Mehmed Şükrü, genel olarak alıntıladığı ayet veya hadisin Arapçasını vermeyip mealen iktibas yoluna gitmiştir. Bunun yanı sıra İsmail Hakkı Bursevî, İmam Gazâlî, Senai gibi yazarları bazen isim vererek bazen de isim vermeden yaptığı göndermelerle yorumlarını desteklemiştir. Eserin genelinde özellikle İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Mesnevî*'sinden iktibaslara yer vermiştir. Şarih eserini "*Elhamduli'llâhi fi'l-ibtidâi vü ihtitâm*" ibaresiyle birtirmiştir. Hata ve sevab bölümünde yanlış yazılan 17 kelimenin doğru kullanımı bulunmaktadır.

Mehmed Şükrü, "*Müntehabât-ı Mesnevî*"sinde, beyitlerin ifade ettiği anlamı anlaşılır bir şekilde ve çok uzatmadan vermeyi tercih etmiştir. Yazar kelimelerin sözlük anlamı ve gramer özellikleri üzerinde durmamış, beyitlerin anlamını şerh etmekle yetinmiştir.

3. Dini nsurlar

Klasik edebiyatımızın temel kaynakları Kur'an-ı Kerîm, hadis-i şerifler, tefsirler, peygamber kıssaları, evliyâ menkabeleri, tasavvuf, şeh-nâme, çağın ilimleri ve yerli malzemelerdir. Şüphesiz bu kaynaklar içinde en geniş yer tutan dinî unsurlardır. Din; dil terimi olarak ceza, İslam, adet, ibadet, taat, boyun eğme, tevhid, millet, şeriat, hesap gibi manalara gelir. Seyyid Mustafa Râsim Efendi'ye göre hakiki din Allah'ın her emrine teslim olmak ve boyun eğmektir (2013, 519).

Çalışmada Müntehabât-ı Mesnevî'deki dini unsurların incelemesi yapılmış ve bu unsurların metinde ne şekilde işlendiği belirtilmiştir. İnceleme sonucunda Mevlana'nın şeriatın esaslarına bağlılığı ortaya çıkmıştır.

¹ Bk. Dâire-i Meşihat-ı İslamiyye Sicil kayıtları, Meşihat Arşivi, MŞH. Said, 8. 19. 1

3.1. İman

Allah'ın varlığına, birliğine ve peygamberine inanmak anlamına gelir. İman etmek için kalp ile tasdik edip dil ile ikrar etmek gerekir. Allah'ın varlığına ve birliğine, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, âhiret gününe, kaza ve kadere, hayrın da şerrin de Allah'tan geldiğine inanmak imanın şartlarındandır. Seyyid Mustafa Rasim Efendi imanı haneeye benzetir. Onun kapısının sağ kanadı "Lâ ilâhe illallâh" ve sol kanadı "Muhammeden resûlullâh" dır (2013, 266).

Metinde iman, İslam'la birlikte zikredilmiş ve bunun Allah'ın nimeti olduğu vurgulanmıştır.

"Yanî ey hikmet u marifete nâil olan birâder nimet-i islâm u îmâna ve ümmet-i mesûde-yi Muhammediyyeden bulunduğuna hamd u teşekkür ..." (s.99); "Yâ Alîm Yâ Kerîm bu kadar irşâd ki bahş idici sen tâ ki bu âna degin nice aybımızı pûşîde kıldın. Yanî bize îmân u islâm ve bilmediğimizi talîm u irşâd ile inâm buyurup hasbe'l-beşeriyeye nefsi emmâre yüzünden hevâ vü heves ve sâir aybımızı kemâl-i merhamet ve magfîret-i Samedâniyyenle Settâr u Mukallîbu'l-kulûb ve'l-ebâr oldığın kullarına azîm nimet u mücîb tahdîs u mahmidetdir" (s. 78).

Yazar ibadette devamlılığı vurgularken iman ile birlikte ihlâsı kullanmıştır.

"Cenâb-ı Hakkın inâyetleri anı eridir ey benim cân u dilim anın kul u bendesidir. Yanî sen ubûdiyyet u ibâdetde sâbit ol mücâhede-i nefse kusûr itme eger sûret-i ser-keşi eridüp mahviyyete münkalib idemez isen kalbinde îmân u ihlâsın sâbit olduğu hâlde inâyet-i Rabbâniyye irişir ve ubûdiyyet-i tâmmeye-i kalb tecellî-yi ilâhî ile hâsıl olur ve bâtına tecellî-yi Rabbânî olunca zâhir dahu mazhar-ı huşû olup zâhir u bâtın irtibât-ı tâm bulur" (s. 130).

3.1.1. Allah

Allah, kâinatın yaratıcısı olan Vücut-ı Mutlak'tır (Sami, 1317: 107). Sıfatları ve fiilleri kâmil olan Vacibü'l-vücut'un ismidir (Seccedî, 2007, 42).

"Biz kulların ademleriz ve dünyâda varlığımız da öyledir Zât-ı Bâkî ve Kadîmin bir vucûd-ı mutlakdır ki cihâm fânî irâe idicidir. Yanî kâffe-i halûkın ademden halk u icâdı ve terbiye vü istidâdı kudret-i bâliga-i Rabbâniyye iledir. Fe-li-hâzâ insânlar ve sâir bi'l-cümle mahlûkât ol Vucûd-ı Mutlaka göre madûm hükmündedir efâl u âsâr-ı beşeriyeye ise Müessir-i Hakîkî olan Cenâb-ı Hakkın halk u icâdından sâhe-i vucûdda rû-nümûn olur" (s. 126).

Mesnevi şârihi metinde Allah'ın isim ve sıfatlarını sıkça zikretmiştir.

"Bahr ile kalb-i münevver-i mümine işâret olduğu gibi kalb-i enverin tecellî-yi ilâhî ile vüsat-ı mane'îyesi bahr u berden ve şems-i kamerden evsa ve efdal u feyz u kerem Feyyâz-ı Kerîm ile şems u kamer ve sehab u bahr gibi cûd u sehâ ile muttasıf olduğuna telmîh vardır.(s.15); Hallâk-ı Bâkîden mâadâ her bir şey bâtıl tahkîkâ-yı fazl-ı ilâhî gaym-ı hâtilirdir. Yanî bu dünyâ ve mâfihâ fânî ve ancak fazl-ı keremi bârân-ı feyz-resân yağdırıcı olan Feyyâz-ı Kerîm Dâim u Bâkîdir" (s.80).

Bütün kainat, Allah'a secde edip O'nu tespih eder.

"Bi'l-cümle cemâdât bâ-kudret-i Rabbâniyye hayât u idrâkdan hâlî degillerdir bu hâli erbâb-ı mükâşefe keşf itmişler ve eczâ-yı âlemin hayât u şuûrına muttali olmuşlardır. dedikden sonra ol bâbda nusûs-ı Kurâniyyeden her bir şeyin bihamdehu teâlâ tesbihâtına dâir bazı ayât-ı celîle ile tenvîr-i bahs ider bu husûsda ilm-i nebâtât erbâbı dahu izhâr u nebâtâtta hayât u hissiyyât ve izdivâcât-ı tabiiyyeden bahs itmişlerdir.(s16); "Nice nice denizler ve milyonlarca balıklar ki icâd-ı ilâhî ile vucûd bulmuşdur o ikrâm u cûd-ı Rabbânî huzurunda cümlesi secde getirirler. Yanî kâffe-yi ebhâr u esmâk Hallâk-ı kâinât Feyyâz-ı Mevcûdât hazretlerine serfurû ve sucûd iderler" (s. 19).

Allah yere atılan daneyi muhafaza edip toprakta büyütendir.

"Beyt-i ânîf-ül-beyânda Cenâb-ı Hakkın pertev-dâniş saldığı toprak emîn olup içine her ne eker isen anın cinsini yukarı tutar. Yanî bugday arpa ve sâir hubûbâtdan her ne tohum u dâne zer ider isen ol mezraa senin ekdiğin dâneyi derûnunda hıfz ider vakti gelince inbât u ibrâz iderek yukarı kaldırır huyânet itmez emânet ile muttasıfdir ve bir dâneye sünbüle ile birçok dâneler virir" (s. 17) .

Allah, ilm-i ezeli sahibidir.

"Yâ İlâhe'l-âlemîn biz kulların nâ-bûd idik ve tekâzâ vü taleb-i ibtigâmuz dahu madûm idi fakat Zât-ı Pâkinin lutfi bizim söyleyemediğimizi semî u alîm idi. Yanî Cenâb-ı Hakkın eltâf u merâhim-i Rabbâniyyesi dahâ bizi bu âlem-i şuhûda getirmezden evvel ilm-i Ezelî-yi Rabbânîsiyle ihtiyâcât-ı beşeriyemizi ve suâl u talebimizi bilerek bade'l-halk inâm u itâ buyurdu" (s. 127).

Allah'ı methetmeye insan aciz kalır.

"Cenâb-ı Hakkı kemâ-yenbagî senâya kuvve-i muhîtamuz yokdur nim-i ilâhiyyeyi add u ihsâ mümkün olduğundan Hazret-i Fahr-i Âlem Sall-Allâhu Teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri Zât-ı Kibriyâyı hakkıyla senâdan izhâr-ı acz buyurdular. (s. 20/21); "Hakkıyla senâdan âciz olduğumuz Zât-ı Kibriyâ öyle Hudâ-yı Kâdirdir ki bu âlem gibi yüz âlemi bir demde var ider. Yanî Cenâb-ı Rabb'ül-âlemîn hazretlerinin zât-ı pâkine ve saffet-i celîle-yi kudretine gâyet u nihâyet yokdur ki lâykıyla vasf u senâ mümkün ola" (s. 21).

Allah dostlarına muhabbet beslemek Resulullah'ı sevmektir. Resulullahı sevmek Allah'ı sevmektir.

"Pâkların mahabbetini miyân-ı câna nasb u nişân it dil virme illâ dil-hûşların mihr u mahabbetine gönül vir. Yanî mâsivâdan kalbi pâk u musaffî olan ehlu'llâhın mahabbetini cânın ortasına nişân gibi nasb idüp muhabbetu'llâhdan zevk-yâb u dil-hûş olan evliyanın mihr-i mahabbetine dil vir ki gönülleri mazhar-ı envâr-ı tecelliyyât-ı ilâhiyyedir ve onlara mahabbet Resûlu'llâha ve o vesîle-i celîle ile Cenâb-ı Hakka mahabbetdi." (s. 27).

Hakiki müessir Cenab-ı Allah'tır. İnsan gayreti ve iradesiyle işlediği ameli hayır ise mükâfatlandırılır, şer ise cezalandırılır.

"Eger biz ok endâht itsek o bizden degildir biz kemân gibiyiz, tîr-endâzı Hudâdır. Yanî abd kemân ve yay gibi bir âlet mesâbesindedir meselâ ok atmakta ve sînâ-i sâirede beşer âlet hükmündedir Muharrîk u Sâni-i Hakîkî ve müessir-i aslî Hudâdır. Vakiâ her umûrda sebebe dahı atf-ı enzâr u itibâr olunur lâkin cemî eşyâda tesîr Cenâb-ı Hakkdandır ve abdin kesb u ihtiyârî sebebiyle fili hayr ise ecr u sevâb ile muâmele ve şerr ise cezâ vü ikâb ile muâheze olunacağı bî-reyb ü gümândır" (s. 48/49).

3.1.2. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân-ı Kerîm, dört semavi kitaptan en son indirilmiş olandır. Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahiy yolu ile yirmi üç senede indirilen kutsal kitaptır. Diğer kutsal kitaplar bir kavme indirildiği halde Kur'an bütün insanlığa indirilmiştir. Müntehabat-ı mesnevide şarih kutsal kitaplardan sadece Kur'an'dan bahseder. Onun mucizelerinden fesahat ve belagatı vurgulanır.

"Yüz binlerce defter-i eşâr bir Nebî-yi ümmî huzûrında ayb u âr oldu. Yanî Hâtemu'l-enbiyâ aleyhi efdalu't-tehâyâ efendimiz hazretlerine şeref-nâzil olan Kurân-ı celîlu's-şânın fesâhat u belâgatına fusahâ ve bulegâ-yı Arab hayretlere dûcâr ve onların defâtir-i eşârı huzûr-ı muâllimu fevr risâlet-penâhîde bâis âr oldu ve nihâyet vahiy-i celîli subhânîyi tasdik ve fesâhat u belâgat-ı Furkâniyyenin mertebe-i ulyâsını takdîs itdiler" (s. 95).

Hikmet ve ilim talebinde olan kişi Kur'ân-ı Kerîm'e bakmalıdır.

"Mesnevî-i şerîfin bazı şurûhunda bu beyitte ilm-i hikmetden murâd hikmet-i islâmîyyedir ki o emr-i kurânîyyeye nazar idüp umûrda akl u fikri o yolda icâle vü idâre itmek ve âlem-i insânîyyetde ebnâ-i cinse muâvenet ve sâir mahlûkâta şefkat eylemek ve cemiyet-i beşerîyyede itikâdât u muâmelât ü ukûbât hakkında ahkâm-ı ilâhiyyenin vucûdunu ve küre-i arzın ve şems u kamer ve sâir ecrâm-ı semâviyyenin devr u seyr u hareketlerini ve maâdin u bihârın envânını ve menâfi u fevâidini kurân-ı azîmu's-şânın bildirdiğine istihsâl-ı ilm ve [bu] dünyânın hâdis ve mütegayyir olduğunu ve arz u semâda bedâiy-i kudret-i ilâhiyyeye nazar idüp vucûd-ı vâcibü'l-vucûd hakkında delâil-i akliyye ve şeriyyesini tefekkür eylemek husûsları beyân olmuyor" (s. 9).

Bazen lafzen bazen de mealen Kur'an'dan iktibaslar yapar.

"Fahr-i Kâinât aleyhi efdalü't-tahiyât efendimiz hazretlerine aklen ve râîyen bir nedîd ve muâdil olmadığı hâlde men kablü'r-Rahmân "ve şâvirhüm"² emr-i celîli şeref-nâzil olarak meşveretle fermân-ı ilâhî irişdi"(s.11); "Cenâb-ı Hak her gün bir emrde olduğına dâir "külle yevmin"³ âyet-i celîlesini oku da dâimâ faâl olan zât-ı kibriyânın bî-kâr ve bî-fil olduğuna zâhib olarak vâdî-i cehle sapma" (s. 14).

Allah'tan ümit kesilmeyeceği hususunda Kur'an'a telmih yapılmıştır.

"Kûy-ı nevmûdîye gitme ümîdler vardır sû-yı târîkiye gitme güneşler vardır. Yanî semt-i nâ-ümûdîye cânib-i yes u futûra yürüme Cenâb-ı Hakdan ümîd kesilmez recâ-yı kat olunmaz husûl-ı arzûya imkân vardır nâ-ümûd olarak vâdî-i zulmete gitme nurlar güneşler vardır zîrâ gurûbı tulû u leyli nehâr takîb ider rahmet-i ilâhiyyeden kunût u kat-ı ümîd Kurân-ı Âzîmü's-şânda nehy buyurulmuştur"⁴ (s. 28).

3.1.3. Melekler

Melekler, Allah'ın nurdan yarattığı varlıklardır. Melekler sema ehli olup melekût âleminde. İlâhî emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Melekler sadece emrolunduğu işleri yapar. Sürekli Allah'ı tesbih ve zikir halindedirler.

"Fâliku'l-esbâh olan Allâhu Teâlâ İsrâfîl aleyhi's-selâm-vârî cümle ervâhu ol diyârdan sûrete getirir. Yanî sabâh nûrını gicenin karanlığından ayurup cihânı tenvîr iden Cenâb-ı Hak giceleri ebdândan ayırdığı rûhları âlem-i melekûtdan bu âlem-i sûret u mülke îade iderek zevî'l-ervâhı ikâz ider." (s.61); "Edeb yüzünden bu felek pür-nûr oldu ve yine edeb yüzünden mülk masûm u pâk oldu. Bazı şerûhda beyân olundığı üzere semâ emr-i ilâhîye inkıyâd sebebiyle edeble muttasıf olub âfitâb u kamer ve kevâkible münevver oldu ve melâikenin masûmiyyeti dahı bir mantûk-ı âyet-i celîle evâmîr-i ilâhiyyeye mutâvaat u memûr behî icrâ ile edeblerine mebnidir" (s. 70).

Metinde meleklerden sadece İsrâfil'in adı zikredilmiştir. İsrâfil ile Allah dostları arasınada benzerlik vurgulanmıştır.

² "Ve onlara danış." (Ali İmran, 3/159)

³ "O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır." (Rahman, 55/29)

⁴ bk. Zümer, 39/53; Yusuf, 12/87

“Âgâh ol ki evliyâ İsrâfil-i vakitdir anlardan mürdelere hayât u nemâ vardır. Yanî İsrâfil aleyhi’s-selâm bi-izni Teâlâ nefahât-ı rûhâniyyesiyle emvâtı ihyâ idecegi gibi ehlu’llâh dahu dünyâda manen mürde ve fakat inkâr u irtiyâbdan âzâde bulunanları bi-izn-i Hudâ nagamât u nefahât-ı rûhâniyyeleriyle tarîk-ı feyz u reşâda seok u irşâd ve hayât-ı maneviyye ile ihyâ ider fe-li-hâzâ zâhir ve mestûr Ale’l-İtlâk evliyâullâh haklarında hüsn-i zann u mahabbet lâyıkdır” (s. 103).

3.1.4. Peygamberler

3.1.4.1. Hz. Âdem (a.s)

Hazreti Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. İslamî kaynaklarda ebü'l-beşer, Kur'an-ı Kerim'de Safiyyullah ünvanıyla anılmaktadır. Mesnevi'de Âdem'in topraktan yaratılmasına değinilmiştir.

“İntâr olunur ki anâsır-ı erbaadan itibâr olunan hâk u âb şerefi ve nâr u havâ zilleti hâiz olub Âdem safiyyullâhu salavâtullâhu alâ nebiyyinâ ve aleyh hâk u âbdan yaradıldığı cihetle tevâzu ile uluvv-i menzilete nâil oldu ve şeytân-ı aleyhi-mâ-yestehak ateş u havâdan mahlûk olduğundan kibr u hasedi cihetinden zillete giriftâr oldu. (s.56-57); Hâkî olan Âdem aleyhi’s-selâm ilm-i şerîfi Cenâb-ı Hakdan telakkî ve o sâye-i semâ-pâyede heft âsumâna ilm hâsül itdi” (s. 72).

3.1.4.2. Hz. Nûh (a.s)

Hz. Nuh, putlara tapan bir kavmi Hakk'a davet etmek için gönderilen peygamberlerdendir. Kur'an'da onun için “Şüphesiz biz Nûh'u, kaomine, 'Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar' diye peygamber olarak gönderdik.” (Nuh 71/1) buyrulmuştur. Metinde Peygamberlerin davetine uymayıp helak olan kavimler zikredilirken Nuh Peygamber de zikredilmiştir.

“Tâ ki Cenâb-ı Hakkın kurûn-ı mâziye üzerine sebk iden siyâsetlerini işitdik. Yanî ümem-i sâlifeden Âd ve Lût ve Semûd ve Nûh akvâmı adem-i itâatleriyle zulm ü isyânları üzerine müstehakk oldukları mücâzât-ı dünyeviyeyi âyât-ı beyyînât ile Hazret-i Resûl-i âhirü'l-zemân efendimizden işidüp ibret aldık her cihetle hamd u şükr ve senâ ideriz” (s. 67).

Su ve ateşin Allah'ın askeri olduğu bahsinde Nuh (a.s) zikredilmiştir.

“Tâ bir penâh bulursan ki o hakîkaten penâhdır. Âb u âteş sana penâhdan sipâhdır. Yanî hubb u rızâ-yı Bârîye nâil olunca âb u âteş cünd u sipâh olur. Bu beyt-i hakîmâne Nûh ve Mûsâ Salavâtullâhu alâ nebiyyinâ ve aleyhümâ hazarâtına deryâ vü tûfânın bi-izni Teâlâ cünd-i ilâhî hükmünde yâr ve cümle adâlarını kâhâr olduğum ve Hudâ Hazret-i İbrâhîm aleyhi’s-selâma âteş-i Nemrûdî berd u selâm ve mânend-i gül-zâr ve Nemrûdî târmâr eylediğini mütezammındır” (s. 118).

3.1.4.3. Hud

Hz. Hud (a.s.) Kur'an-ı Kerim'de kıssası geçen peygamberlerdendir. Âd kavmine gönderilmiştir. Onlar Hud'un (a.s) davetini geri çevirmişler ve bunun sonucu olarak helak edilmişlerdir. Akıl sahibi kişi Ad kavminin akibetinden ibret almalıdır.

“Âkıl olan kimse Firavonların ve kavm-i Âdın encâmını işidince bu varlığı ve hevâ-yı nefsânîsini başından bırâkır yanî hod-bînliğini ve kibr u sû-i ahlâkını terk ider” (s. 131).

3.1.4.4. Salih

Salih (a.s.) Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerdendir. Semud kavmine gönderilmiştir. Semud kavmini uyarmak için gönderilmiştir. Ancak Semud kavmi Salih nebinin tevhit dinine davetini reddetmişlerdir. Bunun üzerine Allah onlara musibet indirmiştir.

“Nâzım-ı âlî-yi Mesnevî nâsîh-i ümmet-i Muhammedî Celâleddîn-i Rumî hazretleri bu iki beyt-i bedîi dahu hem mûcib-i ibret ve hem de hayır-hâhâne ve mürşidâne nasîhat olarak îrâd buyurmuşlardır. Akvâm-ı sâlifeden ez-cümle kaom-i Âd u Semûd ve kavm-i Lût u Nûh kıssaları kütüb-i tefâsîrde bir tafsîl-i mestûrdur” (s. 97).

3.1.4.5. Hz. İbrâhîm (a.s)

Hz. İbrahim, ulü'l-azm peygamberlerdendir. Gönlünde Allah'tan başka hiçbir şeyin sevgisine yer vermediği için Allah'ın dostu anlamına gelen Halilullah ismiyle de bilinir. Kur'an'da “Ve Allah, İbrahim'i dost edinmiştir” (Nisa, 4/125) buyurulmuştur. Kur'an'da kendisine Suhuf gönderildiği bildirilmektedir. İbrahim'e Allah tarafından yirmi sahife indirilmiştir (Pala, 1990, 249).

Bir gece tefekkür ederken önce yıldızları, yıldızlar kaybolunca ayı ve sabah da güneşi Yaratıcı zannetmiş ancak o da batınca “Ben daim ve sabit olmayanları sevmem.” diyerek Allah'ı bulmuştur. Metinde bu olaya telmih vardır.

“Şârih-i muşârün-ileyhin beyân eylediği üzere ol zemânlarda nâsın sihri ile tevaggul cihetiyle Hazret-i Mûsâ mucize olarak asâ ile irsâl buyurdu ve zemân-ı İbrâhîm aleyhi’s-selâmda nucûm ve zemân-ı İsâ aleyhi’s-selâmda tabâbet ve Hâtem'ül-enbiyâ efdal'üt-tehâyâ efendimizin zemân-ı saâdetlerinde fesâhat u belâgat gâlib idi hâsılı her biri icâb-ı hâle ve iktizâ-yı asra göre mucize ile irsâl buyurulmuşdur” (s. 37).

Hız. İbrahim halkını doğru yola davet eder, onları putlara tapmamaları konusunda uyarır. Birgün puthaneye girerek bütün putları kırdığı için Nemrut onu cezalandırmış ve ateşe atmıştır. Ancak Allah'ın emriyle ateş ona selametli olmuştur.

"Tâ bir penâh bulursan ki o hakîkaten penâhdır. Âb u âteş sana penâhdan sipâhdır. Yanî hubb u rızâ-yı Bârîye nâil olunca âb u âteş cünd u sipâh olur. Bu beyt-i hakîmâne Nûh ve Mûsâ Salavâtu'llâhu alâ nebiyyinâ ve aleyhümâ hazarâtına deryâ vü tûfânın bi-izni Teâlâ cünd-i ilâhî hükmünde yâr ve cümle adâlarını kakhâr olduğunu ve Hudâ Hazret-i İbrâhîm Aleyhi's-selâma âteş-i Nemrûdî berd u selâm ve mânend-i gül-zâr ve Nemrûdî târmâr eylediğini mütezammındır" (s.118).

3.1.4.6. Lut (a.s)

Lût Peygamber, Hazreti İbrâhîm'in yeğeni ve ona inanan ilk kişidir. *"Bunun üzerine Lût, ona (İbrahim'e) iman etti. İbrahim, 'Ben, Rabbime (gitmemi emrettiği yere) hicret edeceğim. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir' dedi"* (Ankebut, 29/26). İbrahim Peygamber'in şeriatıyla amel eden peygamberlerdendir (Köksal, 2014, 245).

Hazreti Lût (a.s), sapkınlık içinde olan kavmini uyarmakla görevlendirilmiş, davetine uymayan kavmi Allah'ın gazabına uğramıştır.

"Tâ ki Cenâb-ı Hakın kurûn-ı mâziye üzerine sebki iden siyâsetlerini işitdik. Yanî ümem-i sâlifeden Âd ve Lût ve Semûd ve Nûh akvâmı adem-i itâatleriyle zulm ü isyânları üzerine müstehakk oldukları mucâzât-ı dünyevîyeyi âyât-ı beyyînât ile Hazret-i Resûl-i âhirü'l-zemân efendimizden işidüp ibret aldık her cihetle hamd u şükür ve senâ ideriz" (s. 67).

3.1.4.7. Hz. Mûsâ (a.s)

Hız. Mûsâ, kendisine kitap indirilen peygamberlerdendir. "Ulü'l-azm" adı verilen altı büyük peygamberdendir. Ona Allah tarafından Tevrat indirilmiştir. Kelim sıfatıyla da bilinen Hız. Musa, Mısır hükümdarı olan Firavun ile mücadele etmiştir.

"Sihri ehl-i inkâr mucizeye kıyâs itdi her ikisine esâs-ı mekr u hîle zann eyledi. Hâlbuki kıyâs-ı maal-fârik ve bâtıldır zîrâ sihr tasni ile mucize ise mahzâ-yı takdîr iledir. Şârih-i muşârün-ileyh diyor ki Firâvön-ı leîm Mûsâ-yı Kelîm aleyhi's-selâm ile muâraza sadedinde oldukda Hazret-i Mûsâdan mevd taleb itdi" (s.36).

Musa Peygamber zamanında sihirbazlık ilerlemişti. Yere bıraktığı asası sihirbazların bütün yılanlarını yedi. Buna tanık olan sihirbazlar Musa'ya (a.s) iman ederler.

"Şârih-i muşârün-ileyhin beyân eylediği üzere ol zemânlarda nâsın sihr ile tevaggul cihetiyle Hazret-i Mûsâ mucize olarak asâ ile irsâl buyurdu. (s.37); Yüz binlerce nîze-i Firavön bir asâ-yı Mûsâ yüzünden şikest oldu. Yanî Firavönün celb u cem itdiği sihr-bâzlarının asâlarını bi-havle Teâlâ Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâmın bir asâsı kırdı geçirdi. Sihir-bâzân îmâna geldi âsî vü tâgî ve ulûhiyyet davâsıyla anûd-ı cânî vü bâgî Firavön ve cunûdî âkîbet gark u mahv oldu" (s. 93).

Hız. Musa İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp Süveyş Denizi'ne götürdü. Musa asasını denize vurunca on iki yol açıldı. Açılan on iki yoldan on iki kabile geçti. Firavun ve askerleri onları takip ederken deniz kapandı ve Firavun askerleriyle birlikte boğuldu. Metinde bu olaya telmih vardır.

"Tâ bir penâh bulursan ki o hakîkaten penâhdır. Âb u âteş sana penâhdan sipâhdır. Yanî hubb u rızâ-yı Bârîye nâil olunca âb u âteş cünd u sipâh olur. Bu beyt-i hakîmâne Nûh ve Mûsâ Salavâtu'llâhu alâ nebiyyinâ ve aleyhümâ hazarâtına deryâ vü tûfânın bi-izni Teâlâ cünd-i ilâhî hükmünde yâr ve cümle adâlarını kakhâr olduğunu ve Hudâ Hazret-i İbrâhîm Aleyhi's-selâma âteş-i Nemrûdî berd u selâm ve mânend-i gül-zâr ve Nemrûdî târmâr eylediğini mütezammındır" (s. 118).

3.1.4.8. Hz. Süleymân (a.s)

Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Davud Peygamber'in oğludur. On iki yaşında babası yerine tahta geçmiştir. Babasının vefatından sonra krallıkla birlikte peygamberlik de verildi. Hız. Süleyman, ism-i azamın yazılı olduğu yüzüğü vesilesiyle kuşlarla, hayvanlarla konuşmuş, cinlere ve rüzgara emretmiştir. Metinde yüzüğü vesilesiyle zikredilmiştir.

"İlm hâtem-i mülk-i Süleymânîdir. Cümle âlem sûret u ilm-i cânîdir. Yanî meşhûr-ı âfâk olan mühr-i Süleymânînin hükm ü kuvveti ve nüfûz u şöreti gibi ilm dahu bu âlem-i sûretin rûhu olub icrâ-yı ahkâm ider tenvîr-i ukûla hâlikını marifete ve umrân u nizâm-ı âleme ve menâfi-i âmmeye sebeb-i mustakildir" (s. 8).

3.1.4.9. Hz. İsa (a.s)

Hız. İsa, ulü'l-azm peygamberlerdendir. Kendisine Allah tarafından İncil indirilmiştir. Hız. İsa, İsrailoğullarının son peygamberi olup mucize olarak Hız. Meryem'den babasız olarak doğmuştur. Hız. İsa, Cebrail'in Hız. Meryem'e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa can verir, ölüleri diriltir. Her peygambere yaşadığı zamana göre mucize verilmiştir.

"Zemân-ı Îsâ aleyhi's-selâmda tabâbet ve Hâtem'ül-enbiyâ efdal'üt-tehâyâ efendimizin zemân-ı saâdetlerinde fesâhat u belâgat gâlib idi hâsılı her biri îcâb-ı hâle ve iktizâ-yı asra göre mucize ile irsâl buyurulmuştur."(s.37); Yüz binlerce tıbb-ı Câlînus Hazret-i Îsâ ve nefesi pîş-gâhında âciz oldu (s. 94).

3.1.4.10. Hz. Muhammed (s.a.s.)

İslam peygamberi Hz. Muhammed, son peygamberdir. İslamî inanışa göre ilk yaratılan varlık, Hz. Muhammed'in nurudur. Bu nur, Hz. Âdem'den itibaren babadan oğula geçerek Hz. Muhammed'e kadar ulaşmıştır. Muhammed nuru, Hz. Muhammed'de son bulur. Kendisine Allah tarafından Kur'an-ı Kerim indirilmiştir.

O, kâinatın efendisi, Allah'ın (c.c) biricik sevgilisi, Müslümanların gözbebeğidir. Yeryüzünde hiç kimse onun kadar sevilmemiştir. Her yönüyle örnek ve eşsiz olan Hz. Muhammed (s.a.s.), nübüvvet zincirinin son halkasıdır. Onu sevmek Allah'ı sevmektir.

"Pâkların mahabbetini miyân-ı câna nasb u nişân it dil virme illâ dil-hûşların mihr u mahabbetine gönül vir. Yanî mâsivâdan kalbi pâk u musaffî olan ehlu'llâhın mahabbetini cânın ortasına nişân gibi nasb idüb muhabbetu'llâhdan zevk-yâb u dil-hûş olan evliyânın mihr-i mahabbetine dil vir ki gönülleri mazhar-ı envâr-ı tecelliyyât-ı ilâhiyyedir ve onlara mahabbet Resûlu'llâha ve o vesîle-i celîle ile Cenâb-ı Hakka mahabbetdir" (s. 27).

Şarih metinde birçok yerde peygamberimizden bahseder.

"Hâtem'ül-enbiyâ efdal'üt-tehâyâ efendimizin zemân-ı saâdetlerinde fesâhat u belâgat gâlib idi hâsılı her biri îcâb-ı hâle ve iktizâ-yı asra göre mucize ile irsâl buyurulmuştur."(s.37); "Ey tâlib-i marifet bundan evvelki beytin tefsîrini Kurân-ı Kerîmden okuyup bilmiş ol ki Cenâb-ı Hakk Resûl-ı Müctebâsı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-salavâtı ve's-selâma Habîbim Bedr ve Huneyn gazâlarında adâya remy itdigin vakte sen remy itmedin ve lâkin Rabbin remy itdi" (s. 48).

Peygamberimizin hadislerine de yer verilmiştir.

Peygamber muâllâ-yı asr efendimiz hazretleri buyurdu ki ümmetimden zâtlar vardır ki o hem geöherim ve hem himmetimdir. Yanî ümmetimden bir zümre-i tayyibe vardır ki kalbleri nûr-ı ilâhî olan benim nûrumla pür-nûr ve himmet ü say ve sîret u amâlleri sîret ü sünnetime tevâfuk idüp ind-i Samenânîde makbûl u meşkûrdur."(s.140); "Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak hazretlerinin fermânı ve Peygamber-i Zîşânımızın teblîği mûcibince hem dünyâ ve hem de âlem-i ukbâ için çalış" (s. 80-81).

3.1.5. Ahiret

Âhiret, dünyanın sonu anlamındadır. Ölümden sonra insanların tekrar dirilerek yaşayacağı ebedî âlemi ifade eder. İnkârdan sakınarak dünyada ve ahirette saadete ulaşılır.

"Sakinunuz ey müminler ki o âsâr-ı feylesofî sizde olabilir zirâ sizde nihâyetsiz âlemler vâdır. Yanî hasbe'l-beşeriyye kulûbunuzda nice âlem-i efkâr bulunur şâyed o fikr-i feylesofîyi siz de kabûl iderseniz hakkınızda ikâb u hüsrâna müdî olur fi'l-hâzâ rûhâniyyâtı inkârdan gâyetle hazer idiniz ki tenvîr-i kulûb ile dünyâ ve ukbâda nâil-i necât u saâdet olasınız" (s. 24-25).

Dünya ve ahiret gece ve gündüz gibi sureten ayrı olsalar bile manen birdir. Dünya ahiretin tarlasıdır.

"İnsân nûr-ı dü-çeşminden nazar endâht itdikde her iki çeşminin nûrını fark itmek iktidârına imkân yokdur. Yanî zâhirde iki gözün her birine Cenâb-ı Hakk nûr-ı basar virmişdir lâkin hakikatde her iki çeşm başka başka ruyet itmeyüb ayn-ı müşâhede ile mecbûldür ki bir görür nefsi'l-emrde iki gözün nûr-ı Ehaddir. Erbâb-ı hakikat nazarlarında iki çeşmin nûr-ı vâhdet ile muttasıfdir. Şârih-i Mesnevî sâhib-i rûhu'l-beyân bu beytin şerhinde bunda remz vardır ki dünyâ ve ahiret sûretâ muhtelifler ve manen muttehidlerdir leyl u nehâr gibi. Pes mukâşif indinde dünyâda ahirete nazar olunur sol göz ile sâg gözün muteallikına iltifât olundığı gibi ve dimişlerdir ki dünyâ misâl-i ukbâ ve mezraa-yı ahiretdir pes ehlu'llâh dünyâda cennetdedir lâkin akl-ı kâsır ile idrâki mümkin degildir belki mükâşefe-i sahîhaya mevkuftur, diyor (s. 51-52).

3.2. İbâdet ile İlgili Mefhumlar

Metinde kişi mağfirete nail olmak, sevap kazanıp Allah'ın rızasına ulaşmak için ibadet yapmalıdır.

"Hemde ibâdât u tââtde ümîd-i kabûl u mağfiret ile müşerref olsunlar ve şu dünyâ-yı fânîde istihsâl-ı ecr u sevâb ve rızâ-yı Hâlîk-ı Vehhâb için çend rûz hükmünde olan müddet-i ömrllerinde hidmet-i ubûdiyyet u ibâdete ve şükrân-ı taammet-i hidâyet u islâmîyyete müsâraat itsünler" (s. 84).

Kişi ibadet ederek Allah'ın kendisine verdiği nimetlere şükretmiş olur.

"...kuvvet u kudreti dünyâda say ile istihsâl-i levâzım-ı ubûdiyyet ve insâniyyete sarf itmesi mütehattim olub ol vech ile îfâ-yı vazîfe-i ubûdiyyet iderse şükrân-ı nimet ve itmez ise küfrân-ı nimet olur (s. 13).

Bu dünya ahiretin tarlası olduğuna göre zaman geçmeden kişi tarlasını ekmele kışa hazırlık yapmalıdır. Asıl yurduna eli boş gitmemelidir.

“O kimse ki bahâr mevsiminde zirâatdan gâfil olur o bu rûzgârın kıymetini ne bilir. Yanî insân bahâr-âsâ devr-i şebâbında say u gûşîş itmeyüp de zemânını beyhûde imrâr u izâa ider de mezraa-yı zihni u kalbine ilm u meârif hubûb u büzûrını ekmekte ihmâl u gaflet eyleyse vakt-i hasâd rûzgârının kadr u kıymetini takdîre müstaid olamaz. Vakt u hengâm-ı şebâb ve istidâdını gâfilâne boş geçirenler nesîm-i feyz-i efzâ-yı lutf-ı ilâhîden müstefiz ü müstefid olamayacağı der-kârdır fe-li-hâzâ insân mevsim-i bahârında ubûdiyyet u ibâdeti ifâ iderek ilm u hünere say idüp zemân-ı istidâdını zâyi itmemelidir (s. 117).

İmanı tehlikeye atan vehimleri ortadan kaldırmanın yolu ibadettir.

“Rabbu'l-Âlemîn olan Hazret-i Subhân huzûrında kalbinize nazar tutunuz tâ ki bed-gümândan hacel olmayasınız. Yanî insân hemîşe dîvân-ı Hazret-i Mabûdda bulunduğundan nazar-gâh-ı ilâhî olan kalbinize hîç bir veh ile rey u gümân âriz olmasına imân-ı nazar itmek muktezâ-yı ubûdiyyettir” (s. 134-135).

3.2.1. Zekât

İslâm'ın beş şartından biri olup mali ibadetlerdendir. Zenginlerin seneden seneye mallarının kırkta birini fakirlere vermesidir. Zekât malın temizlenmesidir (Pala, 1990: 533). Metinde İslâm'ın farzları birlikte sıralanmıştır.

“Namâz u orûc ve hacc u zekât gibi ferâiz-i islamiyyede müminler münâfık ile berd u mâtdadır. Yanî bu umûr-ı şeriyede müminler galebede ve munâfıklar maglûbiyetde bulunurlar berd Fârisî olup bir kaç manâya gelür ancak bu beytda galebe manâsınadır ki dest-i berd yanî yed-i gâlib demek olur mât şatranc istilâhundan olarak maglûbiyyet dimekdir” (s. 39-40).

3.2.2. Oruç

Oruç için savm, rûze, sıyam ve açık kavramları da kullandır (A. Vefik Paşa, 2000: 804). Oruç, Müslümanlara farz kılınan ibadetlerdendir.

“Namâz u orûc ve hacc u zekât gibi ferâiz-i islamiyyede müminler münâfık ile berd u mâtdadır. Yanî bu umûr-ı şeriyede müminler galebede ve munâfıklar maglûbiyetde bulunurlar berd Fârisî olup bir kaç manâya gelür ancak bu beytda galebe manâsınadır (s. 39-40).

3.2.3. Namaz

Namaz Farsça olup Arapçası olan salât dua, rahmet, bağışlama, ululama, şanı yüceltme gibi anlamlara gelir. Namaza salât denmesi baştanbaşa dua olmasından kaynaklıdır. Hz. Peygamber bir hadisinde *“Namaz, mü'minin miracıdır.”* buyurmuşlardır. Miraç gecesinde Müslümanlara farz kılınan bir ibadettir ve İslâm'ın şartlarından biridir.

“Namâz u orûc ve hacc u zekât gibi ferâiz-i islamiyyede müminler münâfık ile berd u mâtdadır. Yanî bu umûr-ı şeriyede müminler galebede ve munâfıklar maglûbiyetde bulunurlar berd Fârisî olup bir kaç manâya gelür ancak bu beytda galebe manâsınadır (s. 39-40).

Yapılan ibadetler ihsan şuuruyla yapılmalıdır.

“Dinle ol sadr-ı sudûr-ı aşfiyâ sultân-ı enbiyâ fahru'r-resûl Muhammedu'l-Mustafâ Salavâtu'llâhu Teâlâ alâ nebiyyinâ ve aleyhim hazretlerinin ihbâr u ehâdis-i sahîha-yı seniyyelerinden ki mazmûn-ı celîli namâzı tamâm olmaz illâ huzur-ı kalb ile temâm olur buyurulmuştur” (s. 63-64).

Münâfık, namaza dua için değil kavga ve münakaşa için gelir.

“Ol münâfık muvâfık ile namâza cidâl için gelir niyâz için gelmez. Yanî malûmdur ki namâz Cenâb-ı Hakka ibâdât u munâcât ve niyâzdır munâfıkın ise namâz kılması ve mescide gelmesi muhlis-i muvâfıkın hâl u şânı gibi olmayup mücerred-i zâhirde muhlis taklîddir niyyet-i hâlise yokdur” (s. 39).

3.2.4. Hac, Kâbe

Kâbe, İslâm dininin en kutsal yapısıdır. Mekke'de Harem-i Şerif'in içinde bulunan kutsal binadır. Beytullah, Beytü'l-haram, Kabetullah, Makam-ı İbrahim adlarıyla da bilinir. Tasavvufta Kâbe bir semboldür. Asıl Kâbe gönüldür. İlahi aşkın tecelli ettiği yer ve Allah'ın evi olduğu için gönülle benzerlik kurulur. Edebiyatta sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâbe'ye benzetilir (Pala, 1990, 270). Metinde İslâm'ın farzlarıyla birlikte verilmiştir

“Namâz u orûc ve hacc u zekât gibi ferâiz-i islamiyyede müminler münâfık ile berd u mâtdadır. Yanî bu umûr-ı şeriyede müminler galebede ve munâfıklar maglûbiyetde bulunurlar” (s. 39).

3.2.5. İbadatle İlgili Diğer Mefhumlar

3.2.5.1. Muhlis- Salih amel / Münâfık

İhlâs, tutum ve davranışlarda sâdece Allâh'ın rızâsını gözetmek, özün söze, sözün öze uyması, riyâkâr ve ikiyüzlü olmamaktır (Uludag, 2005, 258). İhlâslı salih amel işleyen kişiye de muhlis denir.

"Her iki nev-i âhû ot yedi su içdiler. Birinden tezek o-birinden misk-i hâlis oldu. Yanî ikisi de âhû olmakda ve ekl u şurbda ve mâ-i göl u meşrûbda müşterekdir. Lâkin anlardan zuhûr iden âsârda tezâdd vardır ki yek-dîgeri temâmîyle tefrîk ider. Nitekim kuvve-i nâtika insânî sâir hayvânâtıdan temyîz ider. Şârih-i muşârûn-ileyh diyor ki bu beytde ihlâs ve nifâka işâret vardır çûnki bazı amâl vardır ki ihlâsa mukârin olmagla bal arısının tîb ve lezzetli ezhârdan virdiği tatlı bal gibidir ve bazı amâl nifâkdan neşet itmeyle yine bal arısının acı nebâtâtıdan cem itdiği acı bal gibidir (s. 33).

Münâfık gerçek anlamda iman etmemiş olup dışından Müslüman görünen kimsedir. Kendini Müslüman göstererek Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere düşmanlığını gizleyen kimsedir. Kur'an-ı Kerim'de insanlar mü'min, kâfir, münâfık olmak üzere sınıflandırılmıştır (Bakara, 2/1-20). İnsanların en kötüsü, ikiyüzlü olanı şeklinde tarif edilen münâfıklardır. Metinde mü'min ile münâfığın farkı verilmiştir.

"Ol münâfık muvâfık ile namâza cidâl için gelir niyâz için gelmez." (s. 39); "Namâz u orûc ve hacc u zekât gibi ferâiz-i islamiyyede müminler münâfık ile berd u mâtdadır. Yanî bu umûr-ı şeriyeyde müminler galebede ve munâfıklar maglûbiyetde bulunurlar (s. 39-40).

Ahirette mü'minlerin galibiyeti münâfıkların da mağlubiyeti kesindir.

"Müminler âkîbet-i münâfık üzerine gâlib olur öyle münâfık ki âhiretde maglûbiyeti mukarrerdir. Yanî mümin-i muhlis ile münâfık-ı mürâî her ne kadar sıfât-ı beşeriyye ve amâl-i islamiyyede zâhiren müşterekler ise de hakikaten beyinlerinde fark-ı azîm vârdır çûnki münâfıkın amâl-i islamiyyesi mümin-i muhlisin amâli gibi garaz-ı sahîh ve hulûs-ı niyyete mukârin ve müstenid degildir" (s. 40).

Mü'minin sevilmesi nasıl kendi halinden ve zatındansa munâfığın da sevilmemesi ve sonunda ebedi azaba uğrayacak olması kendi işindedir.

"Müminin nâmı kendi zâtından mahbûbdur münâfıkın nâmı kendi âfâtı yüzünden mebgûzdur. Şârih-i muşârûn-ileyhin bu beyte dâir şerhi münderecâtında mebgûz olan kimesnenin sebab-i bugz u nefreti ârizâ olup sonra makâm-ı saâdete kadem basarsa mahbûb u mergûb olur çûnki ârizî olan nesne zâtî olana muâraza itmez mahbûb-ı ezeli olan mahbûb-ı ebedîdir ve eger sebab-i bugz olan nesne zâtî ise yanî şekâvet-i asliyyenin eserî ise mütegayyir olmaz diyor" (s. 42).

3.2.5.2. Şeytan

Şeytan, kendisi ateşten yaratıldığı için kibirlenip balçıktan yaratılan Hz. Âdem'e secde etmemiştir. Allah tarafından kovulmuştur. Kıyamete kadar insanları doğru yoldan çıkarmak için sürekli olarak çalışmaya devam edecektir. Şeytanın işi insanların aklını karıştırmaktır.

"Egerçi düşmen sana dostâne söyler sana dânededen fâideden bahs ider ise o sözleri dâm u tuzak bilesin. Yanî düşmen sözünü ne dürlü yaldızlı ve zâhiren menfaatlı îrâd itse kabûl u emniyyet müntec-i nedâmetdir. Düşmen bir takım dostâne ve mugfilâne sözler ile şeytân gibi insânı aldatmak ister" (s. 9-10).

Kibir ve hasedin kötülüğü anlatılırken şeytandan bahsedilmiştir.

"İhtâr olunur ki anâsır-ı erbaadan itibâr olunan hâk u âb şerefi ve nâr u havâ zilleti hâiz olub Âdem safiyyullâhu salavâtullâhu alâ nebiiyinâ ve aleyh hâk u âbdan yaradıldığı cihetle tevâzu ile uluvv-i menzilete nâil oldu ve şeytân-ı aleyhi-mâ-yestehak ateş u havâdan mahlûk olduğundan kibr u hasedi cihetinden zillete giriftâr oldu" (s. 56-57).

Şeytan, nefsin hoşuna gidecek şeyler fısıldayarak insanı şerre yönlendirmeye çalışır.

"Eger düşmen sana şeker virirse o zehrdir bilesin eger ten u bedene bir lutf iderse onu da kahr bilesin. Yanî şeytân sana nefs-i emmâreye mülâyim ve hoş görinen menhiyyâtıdan bir şey tezyîn ider, sen ona uyar ve icrâ eyler isen netîcede küreyve-i peşimânîde kalırsın bunun gibi bazı şeyâtîn-i ins dahu insânı igfâl u idlâl ider hâsılı şeytân ve düşmen-i pür-ziyân igfâlâtına kapılmak bâdî-i hüsrân olur" (s. 10).

3.2.5.3. Şeytani-nefsani ve Rahmani/ruhani

İnsanın şeytanî ve rahmanî olmak üzere iki yönü vardır. İnsanın menfi yanı şeytanîdir, müsbet yanı da Rahmanîdir. Şeytani nefis içimizde beslediğimiz ve şeytanla ele ele verip bizi şerre, kötülöklere, sefahete, isyana, günaha, cürme, yıkıcılığa çağırın nefsimizdir. Rahmanî yönümüz ise bizi iyiliğe, hayra, güzelliğe, sevaba, salih amele, iyi ahlâka, Allah için amel işlemeye dâvet eden kalbimizdir, vicdanımızdır, aklı-selimimizdir.

"Asâ-yı Mûsâ men kable'r-Rahmân memûr ve sâhirânın asâları Firaon tarafından olub kudret-i Hakdan mehcûr idi hattâ asâ-yı Cenâb-ı Mûsâ bir mantûk-ı âyet-i celîle subân-sûret olarak onların asâlarını ibtâl itdi sâhirlerin kârı nefsanî ve şeytanî ve Cenâb-ı Mûsânın işi rûhânî ve Rahmânî idi" (s. 38).

3.2.5.4. Günah, Cürüm

Günah, ilahî emir ve yasaklara aykırı davranış anlamına gelir. Şeytan, insanları günaha sevk eder ve onların günah işlemelerinden memnun olur. Metinde bu anlamda şer sözcüğü kullanılmıştır.

“... abdin kesb u ihtiyârî sebebiyle fili hayr ise ecr u sevâb ile muâmele ve şerr ise cezâ vü ikâb ile muâheze olunacağı bî-reyb ü gümândır. (s.49); Bu cihân bir kûh ve bir cebeldir ve bizim filimiz nidâdir nidâların sadâsı ise bizim tarafımıza gelir. Yanî taglar arasında insânın nidâları aynıyle nasıl aks ider ise dünyâda bir adam hayr u şerr ve nef u zarardan her ne ki söyler ve işlerse sâhibine aks u avdet idüp söylediginin ve işlediginin mücâzât u mükâfâtını görür sözi ve fili hayr ise sâhibine hayr ve şerr ise şerr olur (s. 91-92).

3.2.5.5. Ehl-i sünnet, Cebriye ve Mutezile

Ehl-i Sünnet'e göre kulların ihtiyârî ve gayr-i ihtiyârî bütün fiillerinin Allah tarafından yaratıldığı kabul edilmekle birlikte insanın cüz'i iradesiyle sorumluluğu vardır. Eğer gerçekten insan, yaptığı şeylerde bir irade ve kudrete sahip bulunmasaydı, yaptığı şeylerden dolayı Allah'ın kendisini cezalandırması zulüm olurdu. Cebriye insandaki cüzi iradeyi reddeder. Bu görüşe göre insan bir şey yapmaya kadir değildir; Allah tarafından yazılmış ve yaratılmış fiilleri yapmaya mecburdur. Mutezile ise cebriyenin aksine “Kul fiillerinin yaratıcısıdır” diyerek kaderi inkâr eder. Metinde yazarın ehl-i sünnet inancını savunduğu görülmektedir.

“Say itmek hakkıdır ve derd u devâ da hakkıdır münkir olan inkâr-ı cehd bahsinde cehd u say itdi. Yanî mezheb-i cebriyye sâhibleri mezheb-i ehl-i sünnete muhâlif olarak say u cehdin tesîr i olmadıgından bahsle çalışmayı nefy u inkâr sadedinde irâd-ı delîl ile iddiâda bulundılar ki bu meselede muhâlefete çalışmaları ile davâ-yı bî-manâlarını tenâkuz ile ihlâl itdiler her umûrda cehd u say ez-cümle mâddî ve maneî derde devâ emr-i Hakk u meşrûadır ve fakat halk u tesîr ve tevfik-i hüsn-i tedbîr Hudâdandır cebriyye mezhebinde bulunanları bu beyt-i hakîmâne pek hoş ilzâm ider. (s. 114-115); Hâlîk-ı Hakk biz kulların efâlini müciddir bizim filimiz âsâr-ı halk-ı Hallâk-ı kâinâtdır. Yanî bazı erbâb-ı itizâlin zamı gibi kul filinin hâlîki olamaz belki Allâhu Teâlâ Hâlîk-ı küll-i şeydir. Şu kadar var ki abd irâde-i cüziyyesiyle bir fili ihtiyâr ve azm u kasd idüp Cenâb-ı Hakk halk ve icâd ider. Bu meseleye dâir kasîde-i âmâlî ve nûniyye şerhlerimizde âyât u ehâdîs-i celîle ve mübâhis-i vâsia mündericidir.(s.118-119); Irâd-ı nutk iden eger manâyı mulâhazaya gitse harf u lafzdan gâfil olur. Kezâlik insân pîş u pesindeki şeyi bir demde göremez. Yanî nutk u kelâm irâd iden hem lafzı hem de manâyı bir ânda mulâhaza ve zabt u hıfz idemez. Nitekim insân hem pîşinde ve hem de pesindeki eşyâyı bir demde ruyet u müşâhede eyleyemez. Beyt-i sâbıkda dahu beyân olunduğu üzere insân filinin hem fâili hem de hâlîki olamaz. Bazı mutezilenin abd filinin hâlîki olduğuna dâir iddiâsı gâyr-ı savâb ve hatâ olduğuna ebyât-ı meşrûha bildiriyor. (s. 120).

Sonuç

Bu çalışmada Es-Seyyid el-Hac Mehmed Şükrü'nün hayatına kısaca değinildikten sonra *Müntehabât-ı Mesnevî'si* hakkında bilgi verilmiştir. Eser, Mevlânâ'nın *Mesnevî'sinin* birinci cildinden seçilmiş 231 beytin serhidir. Yazar, metinde beyitlerin ifade ettiği anlamı anlaşılır bir şekilde ve çok uzatmadan vermeyi tercih etmiştir. Şarih kelimelerin sözlük anlamı ve gramer özellikleri üzerinde durmamıştır.

Müntehabât-ı Mesnevî'de Allah, isim ve sıfatlarıyla tanıtılmış, O'nun Vacibü'l-vücut olduğu vurgulanmıştır. Kutsal kitaplardan sadece Kur'an-ı Kerim, meleklerden de isim olarak İsrail zikredilmiştir. Kur'an'da adı geçen on peygambere yer verilmiştir. Metinde dünya ve ahret, gece ve gündüz gibi zıtlıkların sureten ayrı olsalar bile manen bir olduğuna değinilmiştir. İman ve İslam birlikte zikredilmiş, islamın esasları tenasüp unsuru olarak genellikle bir arada kullanılmıştır. Amellerin ihlâslı ve ihsan şuuruyla yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Tüm bunlar *Müntehabât-ı Mesnevî'de* ortaya konan fikirlerin Kur'an ve sünnete uygunluğunu, yazarın ehl-i sünnet inancına bağlılığını ortaya koymaktadır. Mevlana'nın tasavvuf felsefesinin özünde Kur'an ve sünnet olduğu anlaşılmaktadır.

Son yıllarda özellikle Mevlana ve Yunus Emre gibi şairlerimizin hümanist yönü ön plana çıkarılarak mübahiliği güçlendirme gayretleri azımsanmayacak boyuttadır. İbadetsiz, şeriatin gereklerinden uzak sadece kalp temizliğini yeterli gören manâyı esas alıp sureti geri plana iten anlayışın Mesnevi incelendiğinde temelsiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayışın aksine Mevlânâ'nın fikirleri gerçek manada incelendiğinde onun şeriatsız bir din/tasavvuf anlayışının olamayacağına, mana ve suretin ayrılmaz bir bütün olduğuna, biri olmadan diğersinin anlamını yitireceğine ilişkin fikirleri çok net olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Sadık (1981). *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*. C. 4-5, İstanbul: Millî Gazete Yayınları
- Eren, A. Cüneyt (2015). Osmanlı Dönemi Müfessirlerinden Mehmed Şükrullah Gelenbevi ve Tefsirciliği. *Mütefekkir*, 2(3), 137-150
- Günay, Mehmet (2012). Gelenbevi İsmail Efendinin Hayatı ve Eserleri. *Kırkağaç Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, s. 5
- İşbilir, İbrahim (2018). Es-Seyyid El-Hac Muhammed Şükrî İbn Ahmed 'Atâ'nın Müntehabât-ı Mesnevî'si, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, S.5, ss.77-84
- Köksal, M. Asım (2014). *Peygamberler Tarihi*. Ankara: TDV Yay.
- Pala, İskender (1990). *Asiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Akçağ Yay.
- Sami, Şemseddin (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet
- Seccadi, Seyyit Cafer (2007). *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat
- Seyyid Mustafa Râsim Efendi (2013). *Tasavvuf Sözlüğü (İstlâhât-ı İnsân-ı Kâmil)*. (haz. İhsan Kara), İstanbul: İnsan Yay.
- Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kbalcı Yay.